

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

KRITIČKA RECEPCIJA

KONZERVATORSKO – RESTAURATORSKIH

RADOVA NA ZAGREBAČKOM GRADECU 1980-ih GODINA

Ksenija Brusović

Mentor: dr.sc. Marko Špikić

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

	Uvod	3
1	Časopisi u kojima se raspravlja o konzervatorskim projektima Gornjega grada	5
1.1	Časopis „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“	6
1.2	Časopis „Peristil“	8
1.3	Časopis „Čovjek i prostor“	8
2	Konzervatorski projekti osamdesetih godina na Gradecu.....	9
2.1	Odnos prema kulturnoj baštini kroz povijest Gradeca	9
2.2	Adaptacija isusovačkog samostana u Muzejski prostor, Jezuitski trg 4, 1973.-1982.	11
2.3	Konzervatorski projekt kule Lotrščak, Strossmayerovo šetalište 9, 1977. – 1981.	16
2.4	Konzervatorski projekt palače Dverce, Katarinin trg 6, 1981.-1985.	21
2.5	Adaptacija sklopa u Opatičkoj ulici za Muzej grada Zagreba, 1981.-1987.	25
3	O problemima struke i zaštite spomenika kulture osamdesetih godina.	32
	Zaključak	37
	Popis ilustracija	38
	Bibliografija	39

Uvod

U ovom će se radu govoriti o konzervatorsko – restauratorskim radovima na kulturno povijesnim spomenicima zagrebačkog Gornjeg grada kroz kritičke osvrtne stručnjaka iz područja povijesti umjetnosti, konzervacije, restauracije i arhitekture, publiciranih u stručnim časopisima u periodu od 1980. do 1990. godine. Rad je raspoređen u tri poglavlja.

U prvom poglavlju predstavljeni su stručni časopisi koji su se svojim publikacijama istaknuli kao platforma u prenošenju aktualnih događanja stručnoj javnosti i građanima grada Zagreba, a koja se tiču obnova i adaptacija na povijesnim objektima Gradeca. Kroz potpoglavlja predstavljeni su časopisi: „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“ sa potpoglavljem o plenumu Društva povjesničara umjetnosti, kojeg sam posebno opisala smatrajući ga važnim događajem i pokretačem pozitivnih promjena u radu struke. Slijede zatim časopisi „Peristil“ te „Čovjek i prostor“.

U drugom poglavlju su predstavljena četiri objekta obnove na Gradecu o kojima se vodilo najviše polemika i koji su izazvali niz kritika stručnjaka i šire javnosti. Na početku drugog poglavlja odlučila sam napisati kratku povijest intervencija na Gradecu kako bih razjasnila da se nisu samo u periodu osamdesetih provodili negativni akti na povijesnoj jezgri grada, ističući time u kakvom je stanju Gradec ušao u osamdesete godine 20. stoljeća. Tako se kroz četiri potpoglavlja, kronološkim redom nižu: adaptacija bivšeg isusovačkog samostana u Muzejski prostor, obnova kule Lotrščak, obnova i adaptacija palače Dverce te adaptacija sklopa u Opatičkoj ulici 22 za potrebe proširenja Muzeja grada Zagreba. U drugom je poglavlju za svaki objekt ukratko opisana povijest svake navedene građevine, dok se glavnina teksta odnosi na kritičke recepcije protagonista.

U trećem poglavlju je posebno predstavljena problematika struke i zaštite kulturne baštine tijekom osamdesetih godina. Obzirom da su kritike protagonista često bile upućene upravo prema struci i službi zaštite, smatrala sam da je bilo potrebno razjasniti razloge takvih kritika, kao i naznačiti u kakvom su stanju služba zaštite i struka bili spomenutih godina.

Zahvaljujem se knjižnici Filozofskog fakulteta, posebno gospodinu Igoru Vujanoviću i gospodinu Goranu Fučkar – Joliću, što su mi srdačno izašli u susret i omogućili mi da prikupim sve potrebne materijale za izradu diplomskog rada.

Zahvaljujem se knjižnici Instituta za Povijest umjetnosti, posebno gospođi Aniti Katulić na ustupljenoj građi za izradu diplomskog rada.

1 Časopisi u kojima se raspravlja o konzervatorskim projektima Gornjega grada

Gornji grad u Zagrebu specifična je cjelina kulturne baštine koja je kroz svoju bogatu povijest prošla niz događaja, mahom onih negativnih, i tako postala svjedokom jednog općeg nepoštivanja i nerazumijevanja stare jezgre grada.

Nakon niza godina zapuštenosti i prepuštenosti samome sebi, na Gradecu tijekom sedamdesetih godina započinju naznake oživljavanja Gornjega grada, međutim, ne kao cjeline već isključivo pojedinih objekata. Tako je 1973. godine započela adaptacija bivšeg isusovačkog samostana u Muzejski prostor, a 1977. godine počela je obnova kule Lotrščak.

Obzirom da je krajnji rezultat obiju obnova bio u najmanju ruku nezadovoljavajući, početkom osamdesetih godina došlo je do prave lavine negativnih kritika, kako od strane stručnjaka, tako i od šire javnosti i građana. Svojim osvrtima na aktualna događanja istaknuli su se stručnjaci poput povjesničara umjetnosti, konzervatora i arhitekata, koji su kritike objavljivali u stručnim časopisima. Treba napomenuti kako se o Gornjem gradu intenzivnije pisalo samo u prvoj polovici osamdesetih godina, dok je u drugoj polovici osamdesetih fokus interesa preuzeo Donji grad te obnova starih i izgradnja novih objekata povodom održavanja Univerzijade u ljeto 1987. godine.¹

Ključnu ulogu u obavješćavanju stručne i šire javnosti o aktualnim događajima koja se tiču obnove i zaštite kulturne baštine te raznih kulturnih događanja, imali su časopisi:

„Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, „Peristil“ i „Čovjek i prostor“.

---

¹ U gradu su za potrebe Univerzijade obavljeni veliki zahvati, od obnova dotrajalih pročelja zgrada do izgradnje nekoliko sportskih centara, zatim studentskih domova za smještaj sudionika sportskih natjecanja, rješavanja kompletne infrastrukture grada i uređenje glavnih gradskih trgova. Zagreb je u to vrijeme bio jedno veliko gradilište. Javlja se pitanje kako bi grad izgledao da se nije „dogodila“ Univerzijada i u kakvom bi ga stanju zatekli budući naraštaji.

1.1 Časopis „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“

Prvi broj časopisa izašao je 1952. godine u Zagrebu pod imenom „Vijesti Društva muzejsko – konzervatorskih naučnih radnika NR Hrvatske“, od 1964. godine izlazi pod sadašnjim imenom. Časopis uz kraće prekide izlazi još i danas, te objavljuje radove koji se tiču zaštite i obnove spomenika kulture, likovnih umjetnosti, objavljuje vijesti o radu kulturnih institucija, muzeja, galerija i zavoda.²

Časopis „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“ je 1983. godine objavio vijest o Plenumu i savjetovanju Društva povjesničara umjetnosti, održanom u prosincu 1982. godine, iz kojeg doznajemo u kakvoj se klimi nalazila struka osamdesetih godina te od kakvog je značaja skup bio za samu struku.

1.1.1. Plenum i savjetovanje Društva povjesničara umjetnosti

Nakon završetka radova na kuli Lotrščak i isusovačkom samostanu na Gornjem gradu, građani grada Zagreba svojim su otvorenim nezadovoljstvom zbog devastacije kulturne baštine Gradeca probudili povjesničare umjetnosti i srodne stuke, koji su iz tog razloga organizirali održavanje plenuma na kojem se moglo javno iznijeti stručno mišljenje o obavljenim radovima na spomenutim objektima, te iznijeti mišljenje o radovima u tijeku i onima koji tek trebaju početi. Obzirom da se prijavio velik broj zainteresiranih, skup je umjesto dva dana, trajao četiri, pa se tako plenum održao 16, 17, 22. i 23. prosinca 1982. godine.³ Sudionici koji su predstavili svoje referate bili su povjesničari umjetnosti, konzervatori te arhitekti, a iznešeno je ukupno 19 referata.

Bitno je napomenuti da su po prvi puta javno prezentirani prijedlozi projekata novih obnova čime su sudionici skupa mogli javno izreći svoje mišljenje o predloženim zahvatima prije samog početka obnove, što je bilo izvan svakodnevne prakse struke.⁴

---

² <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64601> (20.6.2015.)

³ N. N., 1983:1.

⁴ Isto.

Značajno je i da su interesi sudionika, umjesto isključivo na pojedine objekte, bili usmjereni na čitave povijesne i urbane cjeline, što se smatralo pomakom prema suvremenoj, europskoj praksi.⁵ Nakon održanog plenuma i savjetovanja, Društvo povjesničara umjetnosti je ocijenilo da je stanje spomenika kulture i njihova zaštita nezadovoljavajuća.⁶ Društvo povjesničara umjetnosti je donijelo zaključke u 16 točaka između kojih su i one koje se tiču Gornjega grada, koji se, smatraju, mora promatrati i zaštititi kao cjelina, a ne samo kao pojedini objekti, čije su obnove smatrane preskupima, a da bi se naposljetku više uništile nego ispravno obnovile. Treba istaknuti kako je plenum održan nakon završetka adaptacije isusovačkog samostana i obnove kule Lotrščak, a prije nadolazećih obnova palače Dverce i sklopa u Opatičkoj ulici, pozitivan ishod plenuma vidjet će se i kroz niz objavljenih članaka sa kompletnim dokumentacijama obnova i predloženim projektima na uvid stručnoj i široj javnosti, što tijekom adaptacije isusovačkog samostana, vidjet ćemo, nikako nije bio slučaj. Predsjednik Društva povjesničara umjetnosti u vrijeme održavanja plenuma bio je povjesničar umjetnosti Vinko Zlamalik, koji je bio i urednik časopisa „Peristil“.

---

⁵ Isto.

⁶ N. N., 1983: 2.

1.2 Časopis „Peristil“

Časopis „Peristil“ je bio prvi suvremeno koncipiran znanstveno – stručni časopis za povijest umjetnosti u Hrvatskoj. Pokrenut je 1954. godine, a izdaje ga Društvo povjesničara umjetnosti sve do danas. U njemu se objavljuju recenzirani znanstveni članci iz povijesti umjetnosti i srodnih društveno humanističkih znanosti.⁷

1983. godine časopis je dio svog broja posvetio održanom plenumu Društva povjesničara umjetnosti i u cijelosti je objavio svih 19 stručnih referata iznijetih na skupu pod nazivom „Savjetovanje o zaštiti spomenika kulture u Zagrebu“.⁸ Ovdje i doznajemo tko je sve od stručnjaka sudjelovao na skupu, pa se tako ističu povjesničari umjetnosti: Radovan Ivančević, Željka Čorak, Ivo Maroević, Slavko Šterk, Olga Maruševski, Đurđica Cvitanović, Lelja Dobronić, Grgo Gamulin, Želimir Laszlo, zatim konzervatori: Joža Ladović, Silvije Novak, te arhitekti: Tomislav Premerl, Zlata Jeras Pohl i Nada Benić – Hlebec.

1.3 Časopis „Čovjek i prostor“

Časopis „Čovjek i prostor“ je strukovni časopis Udruženja hrvatskih arhitekata koji izlazi od 1954. godine, a od 2012. je izlazio u online obliku, dok je 2014. godine zbog nedostatka sredstava ugašen.⁹ Statistički gledano, ovaj je časopis objavio najviše članaka koji se tiču obnova na Gradecu osamdesetih godina, tako se ističu oni Jože Ladovića, Slavka Šterka, Olge Maruševski, Silvija Novaka, Snješke Knežević i Ive Maroevića.

Općenito je uloga ovih časopisa u ono vrijeme bila značajna jer se na taj način obavještavalo stručnu javnost i građane o događajima oko obnova i novogradnje u gradu Zagrebu.

---

⁷ <http://hrcak.srce.hr/peristil> (20.6.2015.)

⁸ N. N, 26, 1983: 141.

⁹ <http://www.d-a-z.hr> (20.6.2015.)

2 Konzervatorski projekti osamdesetih godina na Gradecu

2.1 Odnos prema kulturnoj baštini kroz povijest Gradeca

Prije analize obnova samih objekata, a da bismo bolje shvatili razloge pogrešnih zadiranja u tkivo stare jezgre grada Zagreba osamdesetih godina, zanimljivo je vidjeti što se to sve događalo te kakav je bio odnos prema kulturnoj baštini kroz povijest Gornjega grada. Ono najstarije na Gradecu su srednjevjekovni bedemi s kulama i gradskim vratima te crkva sv. Marka, stambene su kuće bile od drveta, a u 17. su stoljeću od kamena i opeke izgrađeni samostani kapucina, klarisa i isusovaca, te crkve sv. Marije i sv. Katarine, zatim đачki konvikt i gimnazija, dok su u 18. stoljeću građene barokne palače.¹⁰

19. je stoljeće pokazalo jedan izrazito negativan stav spram povijesne arhitekture Gradeca, rušeći sve ono što više nije služilo svrsi i što je smetalo pri provođenju nekih novih ideja preuređenja Gornjega grada. Tako su tijekom 19. stoljeća srušena gradska vrata Dverca jer su smetala pri uređenju šetališta izvan gradskog zida s južne strane, zatim su srušena Mesnička vrata, i kasnije sjeverna, Opatička vrata jer se smatralo kako više ne služe svrsi, kult slike Majke Božje Kamenite spriječio je rušenje i Kamenitih vrata, kula Lotrščak je nadograđena i stavljen je na nju tornjić jer je odgovarao namjeni vatrodobrovnog tornja, dok je na Popov toranj postavljena kupola jer je gradu trebala zvjezdarnica.¹¹

Sve navedeno dokaz je kako su se izmjene na objektima Gradeca radile po potrebi, a ne sa mišlju očuvanja kulturne baštine, u čemu su svoju ulogu redovito igrali i vladajući koji se nisu ustručavali jednostavno „očistiti“ dio prostora za vlastite potrebe. Tako je ban Gyulay dao srušiti vrata Dverca pri uređenju šetališta, izgradnja zgrade gradske administracije krajem 19. stoljeća rezultirala je rušenjem većeg dijela starog kazališta na Markovu trgu, dok je za potrebe izgradnje nove zgrade palače Sabora i Izvršnog vijeća početkom 20. stoljeća srušena

---

¹⁰ DOBRONIĆ, 1983: 153

¹¹ Isto.

istočna strana Markova trga te dio Kamenite i Opatičke ulice.¹² Kako nije postojala razvijena svijest o očuvanju kulturne baštine, povjesničar i konzervator Gjuro Szabo je u periodu između dva rata pokušao izmijeniti negativan stav prema povijesnoj arhitekturi iznjevši pojam „stari Zagreb“ kojim se izražava poštivanje i očuvanje starina i koji je poprilično utjecao na promjenu odnosa prema kulturnoj baštini.¹³

Pozitivnija svijest o starinama, međutim, nije značila i promjenu rušilačkih nagona kao jedinih mogućih rješenja u preuređenju Gornjega grada, pa su tako banske vlasti 1940. godine srušile palaču Hellenbach uz južnu stranu bedema i sklop samostana kapucina, želeći izgraditi nove banske dvore, što se zbog početka drugog svjetskog rata nije dogodilo, a taj je prostor ostao prazan.¹⁴ Osim nepopravljive štete učinjene nepromišljenim rušenjem pojedinih objekata kulturne baštine koji su time nepovratno nestali, veliku je štetu Gradecu nanijela i vlaga. Naime, nakon što je Zagreb 1878. godine dobio vodovod, počela se uvoditi gradska kanalizacija, zbog čega su se masovno zatrpavali gornjogradski bunari, zahodske jame te jame za led, kuće su zatim građene direktno iznad bivših bunara i jama, te se vlaga nije imala kako isušiti nego se uvlačila u zidove, čime se uništavaju sami temelji i narušava sigurnost građevina, a ovdje i čitavog Gornjeg grada kao cjeline.¹⁵ Tako je npr. prilikom obnove palače Dverce ustanovljeno da je zbog vlage uništeno kompletno istočno krilo čime je smanjena nosivost zidova i ugrožena sigurnost građevine.¹⁶ I kao da sve navedeno nije dovoljno, ulice Gradeca počele su se asfaltirati, što je na nakupljenu vlagu dodatno spriječilo prirodno isušivanje tla.¹⁷ Dakle, ne samo da se nije pokazivalo poštivanje prema nizu objekata na Gradecu nego se kompletan Gornji grad kao iznimno vrijedna povijesna cjelina nije sanirao kako treba i to od samih temelja. Odnos prema baštini u civiliziranom smislu nije postojao,

---

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ LADOVIĆ, 1981: 30.

¹⁵ Isto.

¹⁶ ŠAVORA, 1983: 184.

¹⁷ Isto. 154

kao ni svijest o očuvanju starina kao nečeg vrijednog, da li je u pitanju neznanje ili jednostavno nebriga, ostaje pitanjem, ono što sigurno znamo jest da se na taj način nepovratno gube vrijedni spomenici graditeljske baštine.

2.2 Adaptacija isusovačkog samostana u Muzejski prostor, Jezuitski trg 4, 1973.-1982.

Isusovački samostan je četverostrani sklop s prostranim četverokutnim dvorištem nepravilnog oblika, sastoji se od samostana izgrađenog u 17. stoljeću i gradske kule iz srednjeg vijeka na sjeveroistočnom uglu sklopa, koja je ugrađena u zgradu samostana i jedva primjetna izvana.¹⁸ Kada su se 1606. godine doselili u Zagreb, isusovci su na korištenje dobili malu ruševnu zgradu naslonjenu na istočnu stranu gradskog bedema, novi su samostan počeli graditi 1641. godine uz financijsku potporu Hrvatskog sabora, prema projektu isusovca Jurja Jassaya, dok je Antun Maczeto, zagrebački graditelj talijanskog podrijetla, izgradio 1651. godine istočno krilo samostana.¹⁹ Zgrada samostana je isprva bila jednokatnica, kakve su bile i zgrade ostalih samostana na Gornjem gradu, kapucinskog i samostana klarisa, u drugom desetljeću 18. stoljeća nadograđen je drugi kat na južnom i istočnom krilu, dok za nadogradnju kata sjevernog krila nema pouzdane datacije no vjeruje se da je izveden u isto vrijeme.²⁰ Zapadno je krilo, na Jezuitskom trgu, ostalo jednokatno, a svojevremeno je, sve do potresa 1880. godine, nad glavnim ulazom imalo tornjić iz druge polovine 17. stoljeća.²¹ Nakon što je isusovački red ukinut 1773. godine, a isusovci su iselili, zgrada je predana vojsci kao sjedište hrvatske general-komande, za čije je vrijeme obitavanja u prostorima bivšeg samostana, izveden barokni portal i veža kojom se ulazi u dvorište.²²

---

¹⁸ DOBRONIĆ, 1986: 229.

¹⁹ Isto.

²⁰ DOBRONIĆ, 1986: 230.

²¹ Isto.

²² Isto.

Priča o adaptaciji sklopa bivšeg isusovačkog samostana započela je problemom oko toga gdje će se smjestiti i izlagati kolekcija umjetnina Ante Topić Mimare, zašto je donešena odluka da to bude baš bivši samostan isusovaca nije poznato. Projekte za adaptaciju su napravili ing. arhitekti Vahid Hodžić i Igor Emili. Unutrašnjost je kompletno preuređena, na glavnom zapadnom pročelju nadograđen je drugi kat, tlo dvorišta je spuštено, a u južnom dijelu dvorišta prigradena je nova zgrada.²³ Ono što je izazvalo najviše polemika kod adaptacije isusovačkog samostana jest nadogradnja drugog kata na glavnom zapadnom pročelju koje je u potpunosti promijenilo karakter same zgrade ali i Jezuitskog trga s kojim zgrada korespondira. Povjesničar umjetnosti Radovan Ivančević je u svome referatu za plenum kompozicijski analizirao glavno pročelje prije i nakon nadogradnje te kritizirao novonastalo stanje koje nije izmijenilo samo izgled zgrade isusovačkog samostana već i Jezuitskog trga na kojem se samostan nalazi. Naime, bočna krila samostana su dvokatna, a pročelno zapadno krilo je jednokatno, uvučeno u prostor i kao takvo horizontalno spaja dva višlja bočna dijela pročelja. Krovovi su time bili prekinuti a prozorski otvori su se isticali svojom različitom obradom. Ivančević smatra da upravo iz asimetričnosti oblikovanja koja se ritmički izmjenjuje na pročelju samostana proizlazi specifičan karakter zgrade, počevši od raznolikosti volumena krila zgrade i krovova, preko izmjene jače i slabije naglašenih prozorskih otvora do dva portala potpuno različite izvedbe ali simetrična u odnosu na volumen pročelja.²⁴ Dogradnjom drugoga kata, središnji dio pročelja stopio se sa bočnim stranama te se tako stvorio plošan i jednoličan volumen prekriven jednim krovom, prozorski su otvori naprosto redani jedan za drugim, bez ikakve raznolikosti u oblikovanju, sada se od prijašnja tri tipa prozora, ponavlja samo jedan, i to baš onaj, kako ističe Ivančević, najmanje zanimljiv.²⁵

---

²³ DOBRONIĆ, 1986: 234.

²⁴ IVANČEVIĆ, 1983: 151.

²⁵ Isto.

Slika 1. Prikaz isusovačkog samostana prije adaptacije

Slika 2. Prikaz isusovačkog samostana nakon adaptacije

Radovan Ivančević oštro osuđuje takvu devastaciju, ističući kako je nekadašnja dinamika pročelja zamijenjena monotonijom izmjene prozora,²⁶ čime je nekad razigrano pročelje dobilo izgled kasarne.²⁷ Treba reći i da je prijašnji izgled zapadnog pročelja s uvučenim jednokatnim volumenom odgovarao uvučenom vrtu koji se nalazi dijagonalno na sjeverozapadnom uglu trga,²⁸ te da je i taj suodnos dokinut nadogradnjom drugog kata.

Radovan Ivančević je kritizirao i praksu dograđivanja katova u gradu Zagrebu, u Donjem se gradu po nepisanom pravilu mogla nadograditi jednokatnica ako je stajala uz dvokatnicu, kao i nadograditi dvokatnica ako je stajala uz trokatnicu, tako je izjednačavanje gabarita kuća postala uobičajena praksa u gradu, koja se iz Donjeg jednostavno prenijela na Gornji grad.²⁹

Takvo je unificiranje uličnih vizura Ivančević usporedio sa „*tretiranjem arhitekture kao metražne robe*“³⁰ te rasprodajom vlastitog naslijeđa graditeljske kulturne baštine, upotrijebivši termin „uravnjilovka“³¹ ukazao je na specifičan odnos vladajućih instanci prema graditeljskom naslijeđu grada Zagreba, a koje su vezane uz službu zaštite koja, smatra Ivančević, zasigurno ne štiti ono što bi trebala. Nazivajući isusovački samostan spomenikom birokratskog mentaliteta, Ivančević nije izostavio ni kritiku samog pokretača čitave ideje, Ante Topić Mimaru, koji je osobno određivao razvoj adaptacije samostana, zbog čega se čitav projekt može smatrati privatiziranim i izvan svake prakse, a da bi nakon potpune devastacije samostana taj „*mali apsolutist*“ odlučio da „*na kraju pokupi svoje krpice, ne želi dati kolekciju i neće se više igrati...*“³²

Ivančević je u svojoj maniri iskritizirao i ugao dvorišta na sjeverozapadnoj strani na kojoj su se krila zgrade trebala spojiti, što nije učinjeno, te je nastao utor od skoro metra veličine, u nejasnoći takvog postupka, Ivančević pronalazi svrhu tog ugla za smještaj javnog pisoara kao

---

²⁶ IVANČEVIĆ, 1983: 151.

²⁷ Isto: 152.

²⁸ Isto: 151.

²⁹ Isto: 150.

³⁰ Isto: 151.

³¹ To je neorusizam „*termin formiran u doba i karakterističan za totalitarnu birokratsku vlast, a označava nastojanje da se mehanički, nasilno poravna sve ono što se izdvaja, ističe.*“ IVANČEVIĆ, 1983: 151.

³² IVANČEVIĆ, 1983: 151.

„jedini humani i humoristički trenutak u tom monstruoznom dvorištu: da vidimo nogavice i zbunjeno lice čovjeka što stoji iza lima...“³³

Radovan Ivančević je vrlo oštro i uz natruhe cinizma prokomentirao adaptaciju isusovačkog samostana koncentrirajući se na kompozicijsku analizu glavnog pročelja, kritiku službe zaštite i općenito mentaliteta društva. I arhitekt Tomislav Premerl adaptaciju isusovačkog samostana ocjenjuje negativno, također kao devastaciju, ali on ne govori o tehničkoj izvedbi nego kritizira cjelokupnu situaciju struke i društva općenito kroz prizmu etike i morala u odnosu na zaštitu kulturne baštine. Ističe kako je pogreška što se o samoj adaptaciji isusovačkog samostana govori tek nakon učinjene štete, te da su iz tog razloga bilo kakve kritike bespotrebne i isprazne jer ne mogu vratiti ono što je već učinjeno. Premerl naglašava kako je tijekom adaptacije bio skriven od javnosti, posebice od struke, te je tako stvorena atmosfera tabua o kojoj se burno polemiziralo isključivo iza zatvorenih vrata.³⁴ Vjerojatno je tako stvorena klima imala veze s tadašnjom vlašću. Naime, politika i vladajući su uvijek bili prisutni pri svakom zadiranju u tkivo grada, i neki su stručnjaci u svojim komentarima oko obnova Gradeca direktno ili indirektno govorili kako je upravo vlast „zaslužna“ za promašene intervencije u staroj jezgri grada.³⁵ Premerlova najveća kritika upućena je upravo struci i službi zaštite koja je etički i moralno zakazala u svakom pogledu, ističući kako je nizala same promašaje na projektima obnova Gornjega grada, a obnovu isusovačkog samostana nazvao je najobičnijim arhitektonskim kičem.³⁶ On je prvi otvoreno istaknuo da su se prilikom adaptacije samostana igrale „nečiste igre za čiji ishod nitko nije izravno kriv“³⁷, da stručna javnost nije imala uvid u dokumentaciju, da se za ovaj projekt potrošio golem novac kojeg u

---

³³ Isto: 152.

³⁴ PREMERL, 1983: 162.

³⁵ Tomislav Premerl napominje: „Nažalost, kao da u našem društvu postoje barikade ispred moćnika do kojih bi glas stručne savjesti morao dospjeti.“ (PREMERL, 1983:161.), a Željka Čorak ističe: „Gluha je vlast dva puta oštrom rukom posegnula u Gornji grad, i njezino je mjerilo očito na sabornici i na novom isusovačkom samostanu.“ (ČORAK, 1983: 172.)

³⁶ PREMERL, 1983: 162.

³⁷ Isto.

slučaju nekih drugih projekata „nikada nema“, te da su na adaptaciji radili nekvalificirani ljudi na visokim položajima.

Za kraj je važno reći da se, nakon devastacije iznimnog spomenika kulturne baštine, kolekcija umjetnina Ante Topić Mimare nije izložila u isusovačkom samostanu. Za smještaj zbirke uzeti su prostori I. i IV. gimnazije na Rooseveltovom trgu 5, koji su zatim adaptirani od 1985. do 1987. godine.³⁸ Isusovački samostan je neko vrijeme stajao prazan i neiskorišten, da bi zatim počeo raditi kao galerija pod nazivom Muzejski prostor.

2.3 Konzervatorski projekt kule Lotrščak, Strossmayerovo šetalište 9, 1977. – 1981.

Kula Lotrščak nalazi se na južnom bedemu Gradeca, izgrađena je sredinom 13. stoljeća, međutim, njen izgled iz tog perioda nije nam poznat. Njen najraniji izgled, iz 16. stoljeća, dao nam je nepoznati autor na tlocrtu Zagreba gdje je prikazana kvadratna, dvokatna kula s četveroslivnim krovom.³⁹ Sredinom 19. stoljeća rađena je adaptacija kule Lotrščak u vatrodojavni toranj, tada je nadograđen još jedan kat, na krovu je postavljen toranj od drveta poligonalnog oblika, a na prva dva kata izvedeni su polukružni romanički prozori.⁴⁰ Kula Lotrščak izgrađena je od nepravilnog kamena dok je nadograđeni kat izveden u opeci i tanji je od donjih zidova, na sjevernoj strani ima prigrađeno stubište, a kroz svoju je povijest često bila davana u zakup od strane grada pa je tako služila raznim svrhama, kao skladište, kavana pa i stan.⁴¹ Kula Lotrščak doživjela je 1951. godine, prvi puta pod vodstvom stručnjaka konzervatora, svoju obnovu, kada su njeni zidovi temeljito očišćeni, istrošeni komadi kamena zamijenjeni su novima i kula je dodatno zaštićena protiv vlage.⁴² Idući konzervatorski projekt

---

³⁸ <http://www.mimara.hr/hr/hr/muzej/povijest-muzeja/> (21.6.2015.)

³⁹ DOBRONIĆ, 1986: 200.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² LADOVIĆ, 1981: 30.

uslijedio je nakon gotovo trideset godina i trajao je od 1977. do 1981. godine, kulu se odlučilo obnoviti da bi se u nju smjestili izložbeni prostori Muzeja grada Zagreba. Zlata Jeras Pohl, arhitekt konzervator, iznijela je na plenumu dokumentaciju o tijeku obnove kule.

Ističe se kako je umjesto primarne konzervatorske dokumentacije, prvo izrađen projektni elaborat koji naglašava isključivo javnu namjenu kule Lotrščak i time utječe na daljnji tijek cjelokupne obnove, jer je upravo zbog projektnog elaborata i inzistiranja na javnoj namjeni nastao problem prezentiranja različitih povijesnih slojeva kule, a oko čega će se kasnije razviti niz polemika i kritika.⁴³ Problem prezentacije zatečenog stanja kule Lotrščak kao i pronađenih izvornih elemenata kule tijekom iskopa, na kraju nije rješavao Regionalni zavod već Komisija za ocjenu projektnih elaborata, da bi se naposljetku izrađivala nova izvedbena dokumentacija i davale nove dozvole, a koje su prema Jeras Pohl zanemarene i izvođeni su radovi suprotno rješenju dozvole.⁴⁴ Nadalje, kontinuiranog nadzora konzervatorske službe nad radovima nije bilo, elaborate o injektiranju i žbukanju ziđa izradio je Institut građevinarstva Hrvatske, umjesto pouzdanog Restauratorskog zavoda Hrvatske što je također imalo negativan krajnji rezultat.⁴⁵ Investitor obnove kule Lotrščak bio je USIZ (Udružena samoupravno-interesna zajednica) grada Zagreba, posredni investitor - Odbor za obnovu kule Lotrščak, izvoditelj radova – građevinsko poduzeće „Borongaj“⁴⁶, a nadzorna konzervatorska služba – Regionalni zavod za zaštitu spomenika.⁴⁷

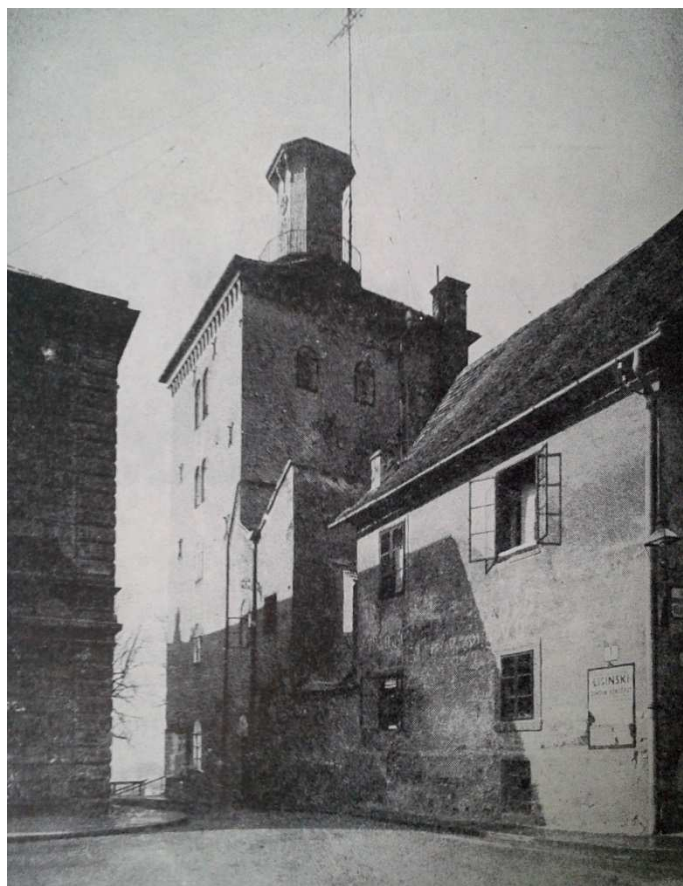
⁴³JERAS POHL, 1983: 180.

⁴⁴ JERAS POHL, 1983: 181.

⁴⁵ Isto: 182.

⁴⁶ Izvoditelj radova i na isusovačkom samostanu.

⁴⁷ JERAS POHL, 1983:181.

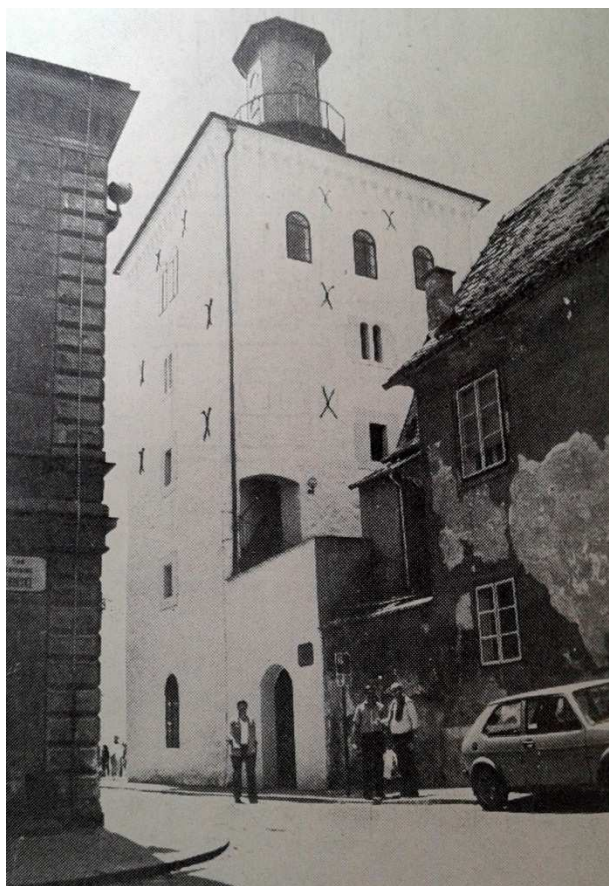
slika 3. Kula Lotrščak prije obnove

Povjesničar umjetnosti i konzervator Joža Ladović u svome članku uspoređuje odnos konzervatora iz 1951. godine i onih iz 1981. prema istom zadatku, obnovi kule Lotrščak. I jedni i drugi nalazili su se pred objektom koji odražava različite stilove svoje duge povijesti, međutim, dok su konzervatori prilikom obnove 1951. uspjeli spretno uskladiti različite stilske elemente kule, prihvaćajući ih kao sastavne dijelove njezine povijesti, konzervatorima iz 1981. godine upravo je ta stilska različitost predstavljala problem pred kojim se nisu snašli.

Da je obnova kule Lotrščak izvedena bez jasnog konzervatorskog stava svjedoči niz novopostavljenih elemenata koji nikada nisu postojali na volumenu kule, počevši od okvira prozorskih otvora, preko kamenih dovratnika na ulazima sjevernog pročelja, stropa sa armirano – betonskim gredama na trećem i četvrtom katu, do prostorije prvog kata, gdje je izvorni barokni svod srušen i postavljen je ravan strop od drveta sa vidljivim gredama.⁴⁸

---

⁴⁸ LADOVIĆ, 1981: 33.

slika 4. Kula Lotrščak nakon obnove

Zlata Jeras Pohl osvrnula se na „problem“ tog baroknog svoda ističući kako je bio u iznimno lošem stanju te je „*djelomično negirao autentične elemente*“, stoga je srušen, čime je „*dilema*“ oko toga riješena.⁴⁹ Očito je da je prilikom konzervacije kule Lotrščak bilo i suviše takvih dilema, jer se niti ovlaštene institucije nisu mogle složiti oko toga što odobriti prilikom obnove, a što ne, kao što nije postojao ni jasan dijalog između konzervatorske službe i izvoditelja radova. Ni Ladović se nije ustručavao iznijeti vlastite epitete upućene krajnjem rezultatu obnove, pa je tako kulu Lotrščak zbog svoje izrazito bijele boje kojom je ožbukana, nazvao lažnim pobijeljenim grobom na pragu njegova grada, te blijedim Lazarom i avetom koji sada čuva stanovnike Griča.⁵⁰ Radovan Ivančević je u svom osvrtu na rezultat konzervacije kule Lotrščak analizirao isključivo njene nove prozorske okvire, objašnjavajući razliku između pravih romaničkih oblika i ovih lažnih, postavljenih na kulu. Osnovni problem

⁴⁹ JERAS POHL, 1983: 181.

⁵⁰ LADOVIĆ, 1983: 169.

je u tome što su novi prozorski okviri kule istaknuti u odnosu na ravninu zida, što upućuje na stilski period baroka, a ne romanike u kojoj je prozorski okvir stopljen s površinom zida, kao takav predstavlja jedan sasvim nov i nejasan oblik, jer on nije romanički, ni gotički, a niti barokni, pa prema tome nema ni svoj smisao.⁵¹ Obzirom da su na kuli Lotrščak stilske vrijednosti poremećene i izvrnute, ona postaje, smatra Ivančević, spomenikom našeg doba, a ne nekog prošlog, i to „obogaćenog“ velikim kamenim „palačinkama“ od prozora.⁵² Povjesničar umjetnosti Slavko Šterk osvrnuo se na članak Jože Ladovića kao do tada (do 1982.) jedine prosudbe o rezultatima konzerviranja kule Lotrščak, što je i sam Ladović prokomentirao u vlastitom referatu za plenum, ističući kako nije bilo nikakve reakcije odgovornih iako je u članku nabrojan oveći niz pogrešaka i konzervatorski zahvat na kuli Lotrščak ocijenjen je kao jedna velika laž. Šterk govori o kompozicijskom odnosu niza elemenata koji daju kuli Lotrščak njen specifičan izgled i dojam, iz kombinacije tih elemenata, poput njezine lokacije, zatim materijala gradnje, boje, površine i svjetla, proizlazi njezina prava vrijednost, a na koju se, prilikom obnove, nije uopće mislilo, izostale su i razne studije koje bi pomogle pri razumijevanju povijesnih elemenata kule i samim time razjasnile niz nedoumica pred kojima su se našli konzervatori.⁵³ Nadalje, Šterk iznosi kako je tijekom obnove na uglu istočne fasade kule primijećen dio sa oslikanim kvadrima u crnoj boji, za taj pronalazak nisu obavljena nikakva istraživanja, štoviše, oslikani dio jednostavno je otucan,⁵⁴ na oslikane elemente osvrnuo se i Silvije Novak, ističući da je donji ugaoni kvadar imao motiv dijamanta i bio je oslikan crvenom bojom, a gornji je motiv bio u crnoj boji.⁵⁵ Ono što najviše zbunjuje jest pitanje zašto su izvorni elementi kule uništavani, da bi se na mjestu istih izmišljali potpuno novi, čak nepostojeći oblici, te kako je Radovan Ivančević istaknuo, zašto su na drugim mjestima prozorski otvori ostali u svojem izvornom obliku, ako su već ostali

---

⁵¹ IVANČEVIĆ, 1983: 150.

⁵² Isto.

⁵³ ŠTERK, 1982: 16.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ NOVAK, 1983: 177.

okviri prozora izmijenjeni,⁵⁶ na taj je način valjda konzervatorski tim odlučio prikazati povijesnu „slojevitost“, uključujući i vlastito doba u povijesnu strukturu kule. I povjesničarka umjetnosti Olga Maruševski osudila je obnovu kule Lotrščak koja je uništila povijest ovog spomenika, ističući kako svrha, u ovom slučaju javne namjene, sama po sebi ne može i ne smije biti razlog za konzervaciju jer je promjenjiva i prolazna, te uništava vrijednost i značaj objekta.⁵⁷ Svaka je povijesna građevina specifična i zahtijeva vlastiti konzervatorski pristup.⁵⁸ Ivo Maroević je sve povijesne, arhitektonske i konzervatorske stručnjake nazvao nesposobnima provesti suvremeni princip konzervacije.⁵⁹

2.4 Konzervatorski projekt palače Dverce, Katarinin trg 6, 1981.-1985.

O ranoj povijesti same kuće, koja je kasnije postala palačom, nema mnogo podataka. Zna se da je u 15. stoljeću uz kulu Lotrščak stajala zidana kuća naslonjena na gradski bedem.⁶⁰ Kroz 17. stoljeće kuća je imala razne vlasnike, sredinom stoljeća kupio ju je graditelj Antun Maczetti, nakon čije smrti je pripala Ivanu Uzolinu da bi ju krajem stoljeća kupio Juraj Pozuinsky.⁶¹ Iz Valvasorovog⁶² prikaza Zagreba iz 1689. godine doznajemo da je kuća krajem 17. stoljeća bila prizemnica. Prema tipovima svodova u unutrašnjosti kuće pretpostavljaju se faze njezine gradnje i dogradnje, tako se za podrum južnog krila sa jednostavnim bačvastim svodom smatra da je iz 17. stoljeća, dok barokni križni svodovi u prizemlju južnog i istočnog krila, kao i kvadratni kupolasti svodovi u hodnicima prizemlja i prvog kata, ukazuju na period 18. stoljeća.⁶³ 1881. godine tadašnja vlasnica kontesa Klotilda Buratti dala je adaptirati zgradu

---

⁵⁶ IVANČEVIĆ, 1983: 150.

⁵⁷ MARUŠEVSKI, 1983: 8.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ MAROEVIĆ, 2002: 16.

⁶⁰ DOBRONIĆ, 1986: 204.

⁶¹ Isto.

⁶² Johann Weichard Valvasor bio je slovenski polihistor koji je u svojim djelima grafički obradio pojedine hrvatske gradove. Imao je bogatu zbirku rukopisa, knjiga, grafika i dr. Bio je član Kraljevskog društva u Londonu, a njegovi grafički listovi čuvaju se u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije. (www.enciklopedija.hr, 25.07.2015.)

⁶³ DOBRONIĆ, 1986: 204.

kako bi dobila na svojoj reprezentativnosti, dogradnju je izveo arhitekt Kuno Waidmann respektirajući barokni objekt u cjelini, tada je zgrada dobila zapadno pročelje prema Katarininom trgu, južno pročelje, dvorane u prizemlju i na prvom katu, te novo stubište, dvije godine kasnije preuređeno je pročelje istočnog krila, koje je tada, dvorišnim zidom i portalom, spojeno sa zapadnim krilom.⁶⁴ Palaču je 1912. kontesa Klotilda Buratti poklonila gradu Zagrebu za svečana primanja, čemu je dostojno služila sve do 1981. godine kada je Skupština grada Zagreba odlučila da su prostori palače premaleni te da je nužna adaptacija kako bi se moglo primiti i do dvjesto uzvanika.⁶⁵ Povjesničarka umjetnosti Đurđica Cvitanović ističe kako je tadašnja socijalistička vlast navikla na reprezentativnost i uživanje u kulturnoj baštini pa joj jedan takav prostor naprosto nije više odgovarao.⁶⁶ Investitor programa bila je Skupština grada Zagreba koja je sama, bez natječaja i konzultacija stručnjaka, odlučila da će arhitekt Mladen Bošnjak izraditi projekt obnove.⁶⁷ Detaljno istraživanje izvršili su konzervatori Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika, arhitektica Nada Benić-Hlebec i arheologinja Dragica Iveković, dok je statične intervencije izvodio inženjer Božo Uršić.⁶⁸ Spomeniku se pristupilo konzervatorski, iskazalo se maksimalno poštivanje zatečenog stanja, kako vanjskog izgleda tako i unutrašnjosti, pomno se razmišljalo o interpolaciji novog stubišta, keramičke su peći zadržane iako je u prostorije uvedeno suvremeno grijanje, vodilo se računa o klimatizaciji kako ne bi došlo do propadanja izvornih drvenih oplata i štukatura, razgovaralo se o načinu inkorporiranja rasvjete a da se ne naruši izgled povijesnog ambijenta, dok je istraživanje i obnovu kolorita pročelja obavio tim restauratora konzervatora.⁶⁹ Na primjeru obnove kule Lotrščak vidjeli smo kako se u usporedbi s izvedbom iz 1951. godine, konzervatori trideset godina kasnije nisu snašli pred svojim zadatkom. Tako se ovdje

---

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ CVITANOVIĆ, 1983: 183.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto. 183

⁶⁸ CVITANOVIĆ, 1983: 182.

⁶⁹ Isto: 183.

može usporediti izvedba Kune Waidmanna, koji je nedvojbeno imao razrješenije ruke jer je imao prostora i mogućnosti realizirati svoje ideje u većem mjerilu od arhitekta Mladena Bošnjaka, pred kojim je bio možda i odvažniji zadatak obzirom da je morao u najvećoj mjeri poštivati postojeće stanje a prilagoditi prostor novim zahtjevima.⁷⁰ Oba arhitekta sačuvali su i nadogradili postojeće vrijednosti povijesnog objekta. Đurđica Cvitanović je istaknula kako iz obrazovanja projektanata izostaje konzervatorska praksa te iz tog razloga nastaju problemi u dijalogu s konzervatorima i povjesničarima umjetnosti, što nikako ne bi smio biti kamen spoticanja, pogotovo pri ovako opsežnim projektima gdje sve struke moraju timski surađivati.⁷¹ Dipl. inž. arh. Biserka Šavora na plenumu je iznijela dokumentaciju o tijeku obnove palače Dverce iz koje doznajemo kako je palača bila znatno oštećena te je nužna kompletna sanacija objekta, u dokumentaciji su izneseni svi detalji obnove, od elemenata koji će se u potpunosti zamijeniti do onih koje je potrebno restaurirati.⁷² Projekt arhitekta Mladena Bošnjaka odobrio je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture sa jasno određenim uvjetima i s jasno razrađenom organizacijom prostora u unutrašnjosti.⁷³ Tijekom obnove otkriven je zapadni podrum za kojeg se odlučilo da će biti izložen u zatečenom stanju, biti će prezentiran i bunar koji je otkriven u podu ispod betonske deke.⁷⁴

U svemu ovdje navedenom vidimo jedan pozitivan primjer konzervatorskog projekta, pri čemu nam se nameće pitanje kako je moguće da se nekako odjednom i nakon tako katastrofalnih adaptacija i obnova na Gradecu „dogodi“ jedan ovakav primjer dobro organiziranog timskog rada. U ovom je projektu sve bilo jasno određeno na samom početku zahvata i iako su se tijekom obnove stvorile neke nove i nepredviđene situacije, što je očekivano pri svakom zadiranju u povijesne objekte, iako su otkriveni novi prostori, novi

---

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

⁷² ŠAVORA, 1983: 184.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

elementi, nije bilo dramatičnih dilema oko toga što će se s njima učiniti, nego je u duhu konzervatorskog pristupa jednostavno odlučeno da će novootkriveni elementi biti prezentirani

slika 5. Palača Dverce

u sklopu građevine, a ne nanovo zatrpali ili ne daj bože, a što je vrlo čest slučaj, naprosto uništeni kao da i nikad nisu postojali. Đurđica Cvitanović, koja je kao član komisije, osobno pratila tijek obnove palače Dverce, lijepo je istaknula: „*Prirodno je da za projektiranje povijesnog objekta treba imati senzibiliteta, strpljivosti i vremena da bi se zadovoljili estetski i etički principi, te povijesna odgovornost.*“⁷⁵ Iako je nakon promašaja adaptacije isusovačkog samostana i obnove kule Lotrščak postojao strah od nadolazeće adaptacije palače Dverce, radovi su na spomenutom objektu tekli bez većih problema, izvršena su temeljita istraživanja i sva je dokumentacija o tijeku obnove objavljena, tako da su kritike javnosti i struke na ovom primjeru izostale.

---

⁷⁵CVITANOVIĆ, 1983: 183.

2.5 Adaptacija sklopa u Opatičkoj ulici 22 za Muzej grada Zagreba, 1981.

– 1987.

Muzej grada Zagreba se od 1947. godine nalazi u zgradi nekadašnjeg samostana klarisa iz 17. stoljeća. Sklop samostana opatica sv. Klare građen je u fazama i nekada je obuhvaćao oveći dio Opatičke ulice, sve do broja 16 gdje se nalazilo samostansko dvorište, na broju 18 stajala je samostanska crkva sv. Trojstva, glavna zgrada samostana bila je na broju 20, a u Opatičkoj 22 nalazila se školska zgrada i Popov toranj.⁷⁶ Izgradnja samostana klarisa bila je od izuzetne važnosti za tadašnje plemstvo jer se tamo nalazila, prva u Hrvatskoj, viša djevojačka škola koju su pohađale kćeri kneževa i plemkinje.⁷⁷ Zgrada samostana izgrađena je 1650. godine a crkva sv. Trojstva 1669, krajem 17. stoljeća klarise su preuzele jednokatnu zgradu koju je kao spremište žita dao izgraditi protonator Kraljevine Ivan Zakmardi 1657. godine.⁷⁸ Važno je napomenuti da u vrijeme dok su klarise stanovale u samostanu, zgrada glavnog pročelja okrenutog prema Opatičkoj ulici, nije imala nikakve prozorske otvore niti vrata, jer su se sobe nalazile na suprotnoj strani samostana, te su na pročelju bili samo naslikani prozori.⁷⁹ Nakon što je red klarisa ukinut 1782. godine, prostorije samostana služile su raznim svrhama, te je jedno vrijeme tamo bila smještena i pošta kada je i sama ulica iz tog razloga nosila ime Poštanska ulica.⁸⁰ U drugoj polovici 18. stoljeća rađena je adaptacija koja je izmijenila strukturu dotadašnjeg sklopa, škola je proširena, čime ulazi u prostor starog spremišta žita, koji je pak nadograđen drugim katom, izmijenjen je i vanjski izgled sklopa, pročelja škole i Popova tornja dobivaju velike prozorske otvore, bivaju ožbukana, a okviri prozora obojani su oker bojom.⁸¹ 1839. godine Bartol Felbinger napravio je projekt za novo, zapadno krilo

---

⁷⁶ DOBRONIĆ, 1986: 269.

⁷⁷ Isto: 270.

⁷⁸ Isto: 272.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ NOVAK, 1983: 175.

školske zgrade, a stariji su objekti sklopa adaptirani.⁸² Popov toranj sagrađen je sredinom 13. stoljeća kada je Bela IV. dao zagrebačkom Kaptolu prostor na Gradecu da tamo sagradi obrambenu kulu, naziv „Popov“ toranj dali su pučani, jer je investitor gradnje bio Kaptol.⁸³

slika 6. Popov toranj prije obnove

Toranj je građevina sa dva kata i kvadratnog je tlocrta, u prvoj polovici 15. stoljeća je zbog ruševnog stanja saniran, dok je u 16. stoljeću preuređen za potrebe ratovanja vatrenim oružjem, kada su zidovi tornja na svim katovima rastvoreni puškarnicama, žbuka u prizemlju i katovima je različito oblikovana, a uglovi tornja, okviri vratiju i puškarnica obrubljeni su crvenom bojom.⁸⁴ Nakon potresa 1880. godine Popov toranj bio je poprilično oštećen, te su zidovi tornja opekom nanovo izgrađeni a novi prozorski otvori svojim smještajem nisu bili u skladu s prijašnjim izgledom.⁸⁵ 1903. godine Popov toranj dobio je zvjezdarnicu Hrvatskog prirodoslovnog društva, zbog čega je na toranj nadograđen u opeci treći kat, autor projekta bio je arhitekt Vjekoslav Heinzl.⁸⁶ Do adaptacije sklopa u Opatičkoj ulici došlo je zbog potrebe

---

⁸² DOBRONIĆ, 1986: 278.

⁸³ Isto: 273.

⁸⁴ NOVAK, 1983: 174.

⁸⁵ Isto: 176.

⁸⁶ DOBRONIĆ, 1986: 278.

proširenja prostora Muzeja grada Zagreba, koji od sredine 20. stoljeća djeluje u prostorima bivšeg samostana klarisa u Opatičkoj ulici 20, tako se smatralo logičnim da se prostor djelovanja muzeja proširi na Opatičku 22, gdje se nalaze Popov toranj, zgrada bivše žitnice i bivša škola.⁸⁷ Povjesničar umjetnosti Zdenko Kuzmić kao pozitivan primjer ističe to što se na vrijeme napravila kompletna konzervatorska i projektna dokumentacija što daje priliku svima, pa i onima koji nisu dovoljno upoznati s konzervatorskim projektom, da budu upućeni u sve segmente adaptacije, te da se na kraju diskusije donese jedinstveni, zajednički i čvrsti stav oko ovog projekta.⁸⁸ Na isto se osvrnuo i Joža Ladović, izrazivši zadovoljstvo što se o konzervaciji sklopa u Opatičkoj diskutira prije samog zahvata, i samim time smanjuje mogućnost pogrešaka prilikom obnove, također je spomenuo kako su se pripremni radovi za ovaj zahvat napravili na vrijeme.⁸⁹ Isticanje ovakvih informacija možda djeluje trivijalno, no ne smije se zaboraviti što se događalo tijekom prijašnjih konzervatorskih projekata, na isusovačkom samostanu i kuli Lotrščak, gdje ili dokumentacija uopće nije postojala, ili se konzervatorska istraživanja nisu dosljedno provodila i nije se konzultirao širi krug struke, što je dovelo do katastrofalnih rezultata, stoga ne začuđuje što su stručnjaci zbog kvalitetno obavljenog posla i mogućnosti uključivanja u diskusiju bili zahvalni. Prijedlog prezentacije sklopa u Opatičkoj 22 kojeg su izradili Silvije Novak i Josip Velnić, već je u samom početku stvorio polemike i bio iskritiziran.⁹⁰ Novak u svojem referatu za plenum ispituje tri različite teoretske mogućnosti prezentiranja sklopa. Prva je mogućnost da se konzervira zatečeno stanje sklopa u cijelosti, ali se kao negativna komponenta u tom slučaju nameće nemogućnost prikaza bogate povijesne slojevitosti niza objekata koji sačinjavaju jednu cjelinu u tom dijelu Opatičke ulice, čime bi svi ti objekti morali biti jednako tretirani.⁹¹ Može se, dalje, izvesti konzervacija sklopa iz perioda prve polovice 19. stoljeća, iz jednog cjelovitog vremena koje

---

⁸⁷ KUZMIĆ, 1983: 178.

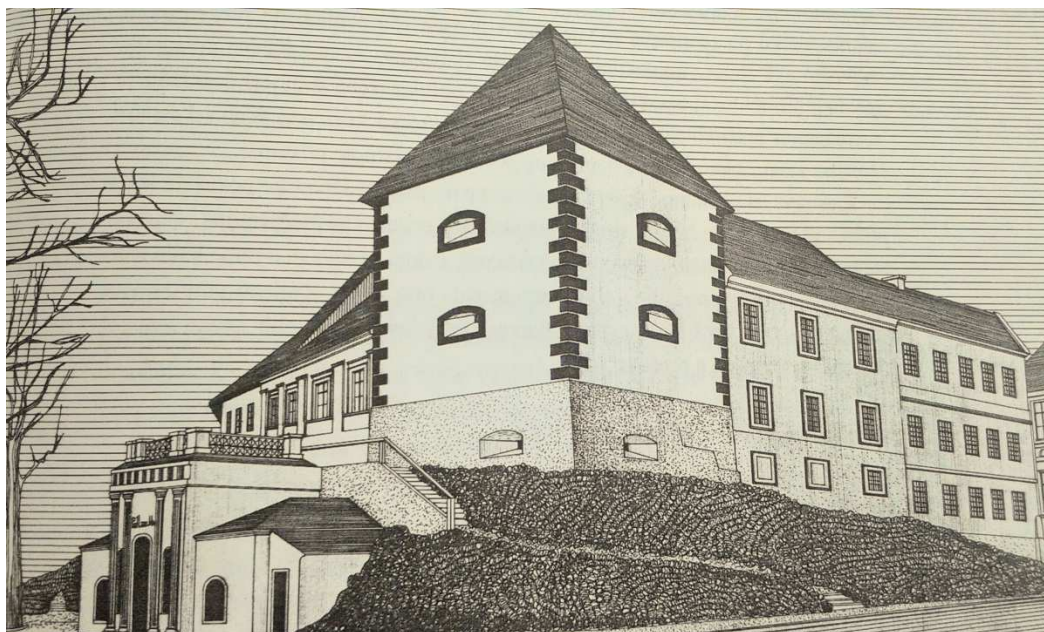
⁸⁸ Isto.

⁸⁹ LADOVIĆ, 1983: 169.

⁹⁰ NOVAK, 1983: 173.

⁹¹ Isto: 176.

bi se u potpunosti moglo rekonstruirati, vremena kada je arhitekt Bartol Felbinger napravio preinake na sklopu, ali ta mogućnost zahtijeva rušenje zvjezdarnice⁹² koja tada nije postojala na Popovu tornju kao i izmjenju nekoliko prozorskih otvora, što bi tada značilo negiranje i brisanje perioda s početka 20. stoljeća, kada je Popov toranj dobio još jedan kat i zvjezdarnicu. Posljednja mogućnost daje prikaz povijesnog rasta i slojevitosti sklopa, arheološkom metodom bi se prikazali svi elementi nastali kroz 13, 16, 17, 18. i 19. stoljeće, negativna strana čega bilo bi gomilanje detalja i nemogućnost prikazivanja jedne cjeline.⁹³ Restauratorski zavod Hrvatske predložio je rješenje kojim bi se prikazala upravo povijesna slojevitost sklopa u Opatičkoj 22, međutim, ne bi se izvodili baš svi elementi, nego samo oni specifični za određeni period u kojemu su nastali.⁹⁴ Svako bi pročelje prikazivalo svoje vrijeme nastanka, a kao glavni objekt bi se istaknuo Popov toranj, koji bi se konzervirao u stilu 16. stoljeća obzirom da elemente njegove srednjovjekovne faze nije moguće u potpunosti rekonstruirati.⁹⁵

slika 7. Projekt obnove Popova tornja

---

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto: 177.

⁹⁵ Isto.

Popov toranj, kao najstariji objekt sklopa, iz sredine 13. stoljeća, oko kojega se i počela stvarati specifična cjelina tog dijela Opatičke ulice, doživio bi najveće promjene, prozori iz druge polovice 19. stoljeća bili bi zazidani i s njega bi se maknula zvjezdarnica.⁹⁶ „*Rušenje Zvjezdarnice*, smatra Silvije Novak, *ima duboko opravdanje, jer je grubo narušila Popov toranj, a – gledano u koordinatama zagrebačke arhitekture početka 20. st. – Zvjezdarnica sama po sebi predstavlja beznačajnu realizaciju beznačajnog arhitekta.*“⁹⁷ Prijedlog promjene izgleda sklopa, kao i rušenje zvjezdarnice, izazvale su niz kritika od struke, a posebice od građana grada Zagreba. Povjesničar umjetnosti i konzervator Joža Ladović smatra kako je konzervacija Popova tornja iz 16. stoljeća „*uskršavanje mrtvaca*“,⁹⁸ te da Zagreb time dobiva jednu lažnu povijest, obzirom da se povijest tornja proteže sve do početka 20. stoljeća, svi tragovi života kule nakon 16. stoljeća bili bi izbrisani. Autor je u usporedbi Popova tornja sa kulom Lotrščak istaknuo kako se vatrodoljavni tornjić na Lotrščaku tijekom konzervacije logički prihvatio, a zvjezdarnica se na tornju sada smatra estetski neprihvatljivom, uostalom Popov toranj sa svojom zvjezdarnicom barem prikazuje vlastitu realnost, naspram lažne rekonstrukcije kule Lotrščak.⁹⁹ O estetskom kriteriju govorio je i povjesničar umjetnosti i konzervator Želimir Laszlo, koji smatra kako izgled objekta ne može i ne smije biti kriterij za rješavanje nedoumica poput ove o sudbini zvjezdarnice.¹⁰⁰ Ladović je nadalje istaknuo i psihološku komponentu oko ove tematike ističući činjenicu da je zvjezdarnica izgrađena novcem samih građana grada Zagreba te je većini zagrepčana znana upravo tako, kao zvjezdarnica, a ne kao Popov toranj.¹⁰¹ Želimir Laszlo svoje je izlaganje u cijelosti posvetio problematici oko zvjezdarnice, on je pitanje njenog rušenja analizirao kroz tri kriterija od kojih je onaj estetski već spomenut.

---

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ NOVAK, 1983: 177.

⁹⁸ LADOVIĆ, 1983: 170.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ LASZLO, 1983: 178.

¹⁰¹ LADOVIĆ, 1983: 170.

Prema znanstvenom kriteriju, nauci poput povijesti umjetnosti, smatra Laszlo, nije bitna prezentacija ni konstrukcija objekta poput Popova tornja, bitna joj je samo njegova istina, pa kao takva ne zahtijeva odgovor na pitanje o (ne)mogućnosti zadržavanja zvjezdarnice i prema tome ne može biti kriterij po kojem će se riješiti nedoumica oko te teme.¹⁰² Treći kriterij odnosi se na prepoznavanje vrijednosti objekta, odnosno ima li Popov toranj veću vrijednost od vrijednosti zvjezdarnice, ako se pretpostavlja da ju ona uopće ima obzirom da se želi srušiti. Laszlo ističe kako se zvjezdarnica može smatrati kulturnim dobrom jer sama po sebi ima povijesno - znanstvenu vrijednost, a njeno postojanje na vrhu Popova tornja sigurno ne umanjuje njegovu vrijednost, pa stoga autor predlaže da se odluka o rušenju zvjezdarnice odgodi, te ističe kako bi se i građane grada Zagreba trebalo pitati za njihovo mišljenje oko ove tematike, jer ipak je zvjezdarnica kroz vrijeme postala simbolom grada, i Gornjeg i Donjeg.¹⁰³ Što se ostalih objekata iz sklopa u Opatičkoj ulici tiče, Novak razjašnjava kako bi se na bivšoj školi rekonstruirao period 18. stoljeća, krilo škole Bartola Felbingera imalo bi pročelje iz 19. stoljeća, a Zakmardijevo spremište žita pročelje iz perioda 17. stoljeća,¹⁰⁴ to je iskritizirao Joža Ladović koji napominje da bi se takvom rekonstrukcijom prekrili svi ostali povijesni periodi koji su ostavili tragove na tim objektima.¹⁰⁵ Obzirom na nezadovoljstvo i kritike struke prvog idejnog projekta, 1982. godine izveden je drugi, prema kojem se sklop u cijelosti stavlja u funkciju Muzeja grada Zagreba, zadržava se zvjezdarnica, te se stvara mogućnost za izvedbu cjelovitog zahvata i za kvalitetniju organizaciju muzejske djelatnosti.¹⁰⁶ Za izradu idejnog projekta okupljeni su razni stručnjaci i konzultanti čime se htjelo osigurati najbolje moguće rješenje za tako velik i delikatan zadatak. Projekt za adaptaciju sklopa radio je Arhitektonski biro „Centar 51“ s arhitektima Božidarom Šternom, Zorislavom Horvatom i Jasminkom Hrbač, projekt pročelja, istraživanja i konzultacije izvodio je Restauratorski

---

¹⁰² LASZLO, 1983: 179.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ NOVAK, 1983:177.

¹⁰⁵ LADOVIĆ, 1983: 170.

¹⁰⁶ KUZMIĆ, 1990: 19.

zavod Hrvatske sa Silvijem Novakom i Josipom Velnićem.¹⁰⁷ Što se tiče organizacije prostora u unutrašnjosti sklopa, Ivo Maroević napominje kako je zbog naglašene izložbene funkcije, odnosno izlaganja predmeta, u potpunosti zanemarena najbitnija funkcija muzeja, a to je sakupljanje i čuvanje predmeta, tj. zanemareni su prostori za depoe, nadalje ističe kako su iz programa izostavljeni prostori za čuvare, kao i recepcija, dok u svim ostalim segmentima, raspodjelu prostora Maroević ocjenjuje pozitivno.¹⁰⁸ U polarizaciji mišljenja struke oko prezentacije pročelja sklopa u Opatičkoj, Ivo Maroević se priklanja prijedlogu prema kojem bi se prikazali najkarakterističniji elementi pojedinih stilova.¹⁰⁹ Smještaj muzejskih sadržaja u povijesne objekte, uz svoje dobre značajke, poput specifičnog ambijenta, ima i one negativne koje se tiču ograničenosti prostora, čime se narušava mogućnost optimalnog rada i funkcioniranja muzeja.¹¹⁰ Ovaj negativan segment, na kojeg se osvrnuo Maroević, pokazao se najvećim problemom prilikom adaptacije koja je istovremeno zahtijevala maksimalno poštivanje zatečene unutrašnjosti s jedne strane, i najkvalitetniju iskoristivost prostora za potrebe muzeja s druge strane. To je bio i jedan od razloga zašto je adaptacija sklopa trajala toliko dugo, naime, 1987. godine otvoreni su prostori bivše osnovne škole,¹¹¹ dok su obnove Popova toranja i Zakmardijeve žitnice dovršeni tek tijekom devedesetih godina.

---

¹⁰⁷ MAROEVIĆ, 1986: 31.

¹⁰⁸ Isto: 32.

¹⁰⁹ Isto: 30.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ KUZMIĆ, 1988: 29.

3 O problemima struke i zaštite spomenika kulture osamdesetih godina

Kroz kritike stručnjaka vidjeli smo da se najviše polemiziralo oko problema nastalih neadekvatnim zahvatima na povijesnim objektima, no nisu kritike bile upućene samo na izvedbe konzervatorskih projekata, svaki je od protagonista spomenuo nesposobnost ili nemoć službe zaštite, ili bi barem komentirali ono što bi služba zaštite prema njihovom mišljenju trebala predstavljati. Povjesničar umjetnosti Branko Lučić svojim nam je člankom povodom dana zaštite spomenika, поближе objasnio u kakvom je stanju služba zaštite bila 1984. godine. Svega dvadesetak konzervatora Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, radilo je na čak 55 općina u Hrvatskoj, a ne treba ni reći da se na tolikom prostoru, količina pokretne i nepokretne baštine broji u tisućama.¹¹² Obzirom da se fakulteti godinama oglašuju na prijedloge školovanja stručnog kadra što se zaštite kulturne baštine tiče, Lučić ističe kako se struka izučavala „šegrtovanjem“ u Zavodu za zaštitu spomenika kulture.¹¹³ Tako je i jedna od stavki sa zaključaka savjetovanja Društva povjesničara umjetnosti o zaštiti spomenika kulture u Zagrebu, bila da se broj stručnjaka u zavodima za zaštitu nužno mora povećati, kao i da je potrebno na fakultetima izučavati stručnjake za konzervatorska zanimanja.¹¹⁴ Nedostatak financijskih sredstava također je bio problem, a ponajviše činjenica da se odluke i rješenja službe zaštite nisu poštivale. U tom dijelu najviše problema radili su investitori, koji su se, kako je Olga Maruševski napomenula, ponašali kao privatnici kojima je isključivo stalo do vlastitih potreba i nije im bio važan segment kulturno – povijesnog nasljeđa.¹¹⁵ Zato je Radovan Ivančević i nazvao Mimarar apsolutistom jer su se njegove želje i ideje nametale pri adaptaciji isusovačkog samostana, dok je zabrana službe zaštite da se krene u adaptaciju u

---

¹¹² LUČIĆ, 1984: 8.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ N. N., 1983: 193.

¹¹⁵ MARUŠEVSKI, 1983: 8.

potpunosti zanemarena.¹¹⁶ Tako smo uz problem investitora došli do problema vladajućih. Autori članaka su u više navrata spominjali nemoć struke pred odlukama vlasti i moćnika, to je najviše došlo do izražaja upravo kod adaptacije bivšeg isusovačkog samostana. Tomislav Premerl je jedini koji je otvoreno naglasio taj problem, istaknuvši kako u našem društvu „*nije, nažalost, dovoljna stručnost*“ nego „*najkonkretnija moć*“.¹¹⁷ Nadmoć vlasti nad službom zaštite i ne začuđuje previše obzirom da službu financira upravo država, a znamo da onaj tko drži novac u rukama, ima moć i ovlasti raspolagati njime kako želi, takvo je barem mišljenje u našem društvu, a oveći niz primjera ide, nažalost, u korist takvoj konstataciji. Nakon toga, sasvim je prirodno postaviti pitanje, a koja je onda svrha službe zaštite? Naši autori ovdje su uglavnom smatrali kako o tome nema smisla ni govoriti, čini se kao da odmahuju rukom, no treba imati na umu da se ta šačica ljudi borila s nizom problema unutar vlastitih struka, te im je, vjerujem, borba sa gluhom, nestručnom, kapitalistički orijentiranom i elitističkom vladom, bila na posljednjem mjestu, ako je uopće i bila na listi. Ne treba, međutim, baš svu krivnju svaliti na politiku vladajućih, jasno je da je u samoj službi zaštite postojao niz problema, od kojih smo neke već naveli. Damjan Lapaine je tako naveo da na području zaštite već godinama nedostaje sustavne organiziranosti, počevši od evidentiranja pokretne i nepokretne kulturne baštine, do rješavanja jasnih i konkretnih ciljeva zaštite.¹¹⁸ Lapaine je istaknuo kako je izrađen prijedlog Društvenog dogovora o zaštiti i korištenju kulturnih dobara na području grada Zagreba, kojim se osigurava cjelovito i unificirano vođenje politike i kvalitetniji rad službe.¹¹⁹ Osim zahtjeva da se drugačije strukturira služba zaštite iznesen je i zahtjev da se Regionalni zavod pretvori u zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba,¹²⁰ što se obzirom na broj općina i veliku količinu posla čini sasvim legitimnim zahtjevom, uz naravno, povećan broj stručnog kadra, jer čemu Zagrebu vlastiti zavod ako u njemu nema tko raditi.

---

¹¹⁶ N. N, 1984: 8.

¹¹⁷ PREMERL, 1983: 161.

¹¹⁸ LAPAINE, 1983: 6.

¹¹⁹ Isto: 7.

¹²⁰ Isto.

Tijekom osamdesetih godina posebno su se istaknuli naponi oko senzibilizacije društva prema kulturnom nasljeđu. U tom je segmentu donekle „krivac“ opet služba zaštite koja je zbog financijske ovisnosti o državi postala centraliziranom i izostala je integracija svijesti o kulturnom nasljeđu u suvremeni razvoj društva. Međutim, kako je suvremeno društvo potrošačkog karaktera, u kojem se gubi ona temeljna ljudskost iz koje proizlazi delikatan senzibilitet prema kulturnom nasljeđu, aktivirati društvenu svijest u tom smjeru, težak je zadatak.¹²¹ Osnovni problem, ističe Ivo Maroević, proizlazi iz financijskih, stručnih i kadrovskih ograničenja stručnih službi, što sprječava njihovo otvaranje širim krugovima, a samim time i komunikaciju s društvom, stoga je potrebno školovanje stručnih kadrova za zaštitu kao i teritorijalno umrežavanje stručnih službi.¹²² Tijekom izlaganja stručnjaka oko niza konzervatorskih projekata navedenih u drugom poglavlju, ističe se snažna polarizacija mišljenja, što također, prilikom rada, stvara sljedeći problem. Ako se stručnjaci međusobno ne mogu složiti oko pojedinih projekata dolazi do nemogućnosti poduzimanja jasnih i konkretnih koraka prilikom izrade dokumentacije, te u konačnici do nemogućnosti ostvarivanja ciljeva kojima se teži određenim konzervatorskim projektom. Svi su se autori složili da su stručne diskusije prijekopotrebne a da bi se u dogovoru mogle odrediti jasne smjernice izvođenja konzervatorskih projekata, kao i da se tako može pravovaljano reagirati ako postoje neke nedoumice, ali kako riješiti problem suprotstavljenih mišljenja, kojih će uvijek biti. Dešavalo se da si neki daju za pravo smatrati kako je samo njihovo mišljenje upravo ono ispravno, a praksa pokazuje kako takvi obično i imaju ključnu riječ u krajnjim odlukama. Kroz članke se često provlači ideja o stvaranju dijaloga unutar struke u cilju dobrobiti kulturne baštine, ističe se potreba za suradnjom svih struka koje se tiču zaštite, zahtijeva se timski rad svih sudionika. Očigledno je da je upravo ovo bio temeljni problem unutar same struke, a pojam timskog

---

¹²¹ MAROEVIĆ, 1982: 11.

¹²² Isto.

rada, koji bi trebao biti sukus kolektiva kakav se zahtijeva u ovakvom tipu rada, zamijetila sam jedino u tekstu Đurdice Cvitanović kada je govorila o obnovi palače Dverce.

Timski rad je pojam koji redovito karakterizira liječničku praksu. Na jednom bolničkom odjelu jasno se može uočiti da ako jedna osoba kaska u obavljanju svojeg posla, trpi cijeli odjelni tim, a u krajnjoj liniji, i onoj najbitnijoj, sam pacijent. U skladu s time, zanimljivo je ovdje istaknuti digresiju Jože Ladovića, koji je uspoređujući konzervatora s liječnikom želio naglasiti važnost konzervatorskog posla. Nije ni na odmet prisjetiti se kakav status u našem društvu uživa jedan doktor medicine u odnosu na status jednog stručnjaka konzervatora. Povijesne građevine su kao pacijenti poodmakle dobi kroz čiji se dug život na njihova umorna i oronula tijela urezalo mnogo tragova koji svjedoče o događajima kroz njihovu vlastitu, osobnu povijest.¹²³ Konzervator, kao i liječnik, produžuje život svom starom pacijentu, obojici se i u najboljoj namjeri događaju pogreške, nekad i sa fatalnim posljedicama, ako svoje greške priznajemo i kroz njih nešto naučimo, može nam se ta pogreška i oprostiti, smatra Ladović, međutim, ako uporno i bez razmišljanja namećemo vlastite dijagnoze i metode, ne uzimajući u obzir druge opcije, tada nastaje velik problem, sa negativnim ishodima.¹²⁴ Ovom se analogijom Ladović poslužio kako bi ukazao na probleme službe zaštite, istaknuo je upravo ono jedno, ono bitno, suprotstavljeno mišljenje o kojem smo govorili, a koje remeti timski rad i utječe na rezultat kompletnih zahvata. Je li problem u pojedinim osobnostima, ili u našem cjelokupnom mentalitetu društva, na koje se u svojem izlaganju osvrnuo i Radovan Ivančević, ostaje pitanjem za sociologe. I u današnje vrijeme svjedoci smo gotovo istih problema, od problema financiranja, preko problema školovanja i nedostatka kadrova do monopola, kako narod kaže „nedodirljivog“ Zavoda za zaštitu spomenika grada Zagreba. Problema je mnogo, pitanja je još više, no jedno je sigurno, dokle god je vlastita dobrobit bitnija od one koja se tiče dobrobiti cjelokupne kulturne baštine, ostati

---

¹²³ LADOVIĆ, 1983: 168.

¹²⁴ Isto.

ćemo i dalje u začaranom krugu. A kako smo u tom krugu već, čini se, desetljećima, možda je i vrijeme, kako kaže Tomislav Premerl, da se odmaknemo od znanstvenih diskusija i krenemo u borbu.¹²⁵

---

¹²⁵ PREMERL, 1983: 163.

Zaključak

Konzervatorsko – restauratorski radovi na Gradecu osamdesetih godina sa svojim negativnim i pozitivnim ishodima ukazali su nam u prvom redu na nepomirljive odnose između vladajućih instanci i stručnjaka iz područja kulture, a koji su se očitovali u nemogućnosti dogovora sa pozitivnim ishodima za pojedine objekte kulturne baštine, kao i u nedostatnom financiranju obnova i adaptacija objekata na Gradecu. Kritike i polemike stručnjaka, objavljene u stručnim časopisima ukazale su nam na probleme struke u periodu osamdesetih godina, te na načine njihova rješavanja u svrhu poboljšanja odnosa i suradnje srodnih struka kako bi se katastrofalni i negativni ishodi prilikom zadiranja u tkivo grada sveli na najmanju moguću mjeru ili potpuno izbjegli. Kritike stručnjaka su bile raznolike, i neki su jasno istaknuli da se o devastacijama Gradeca ne može govoriti istaknutim akademskim tonom, pa je tako bilo oštiri i vrlo osobnih osvrta na aktualne događaje. Vidjeli smo da je organizacija plenuma ipak imala pozitivan ishod te pokazala napredak u daljnjim obradama konzervatorsko – restauratorskih dokumentacija, njihovom objavljivanju te u suradnji stručnjaka. Daleko od toga da je situacija bila idealna, ali su nam se u ovom periodu od 1980. do 1990. godine, u jednoj dosta jakoj polarizaciji mišljenja, ipak iskristalizirali zajednički naponi u borbi za očuvanje kulturne baštine.

Popis ilustracija

Slika 1: Isusovački samostan prije adaptacije, SZABO, 2012: 41.

Slika 2: Isusovački samostan nakon adaptacije, GAGRO, 1983: 1.

Slika 3: Kula Lotrščak prije obnove, LADOVIĆ, 1981: 30.

Slika 4: Kula Lotrščak nakon obnove, LADOVIĆ, 1981: 31.

Slika 5: Palača Dverce, www1.zagreb.hr (04.7. 2015.)

Slika 6: Popov toranj prije obnove, NOVAK, 1983: 175.

Slika 7: Projekt obnove Popova tornja, NOVAK, 1983: 176.

Bibliografija

- CVITANOVIĆ, Đ. (1983.), Palača Dverce – obnova, „Peristil“, 26, 182-184, Zagreb
- ČORAK, Ž. (1983.), Tkalčičeva ulica i isusovački samostan, „Peristil“, 26, 171-172, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1983.a), Neki uzroci današnjeg stanja Gornjega grada, „Peristil“, 26, 153-154, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1986.b), Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas, Školska knjiga, Zagreb
- GAGRO, B. (1983.), Izložba riznice zagrebačke katedrale, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 32, 2, 1, Zagreb
- IVANČEVIĆ, R. (1983.), Metodska razmatranja o dosadašnjim katastrofama zaštite spomenika i izgledima za buduće pothvate, „Peristil“, 26, 149-152, Zagreb
- IVEKOVIĆ, D. (1982.), Otkriven zapadni podrum palače Dverce u Zagrebu, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 31, 1-2, 35-36, Zagreb
- JERAS POHL, Z. (1983.), Dokumentacija o toku obnove kule Lotrščak, „Peristil“, 26, 180-182, Zagreb
- KUZMIĆ, Z. (1983.a), Prostorno proširenje Muzeja grada Zagreba, „Peristil“, 26, 177-178, Zagreb
- KUZMIĆ, Z. (1990.b), Obnova muzeja grada Zagreba, „Informatica Museologica“, 89-90, 1/2, 19-22, Zagreb
- LADOVIĆ, J. (1981.a), Nedosljednost konzervatorskog principa. Uz preuređenje i sanaciju zagrebačke gornjogradske kule Lotrščak, „Čovjek i prostor“, 29, 340-341, 30-33, Zagreb
- LADOVIĆ, J. (1983.b), O nekim bivšim i budućim konzervatorskim zahvatima na spomenicima kulture Gornjega grada, „Peristil“, 26, 168-170, Zagreb

- LAPAINE, D. (1983.), Zaštita spomenika kulture, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 32, 1, 6-7, Zagreb
- LASZLO, Ž. (1983.), Popov toranj – zvjezdarnica, pokušaj naznačivanja oko čega se zapravo vodi spor, „Peristil“, 26, 178-179, Zagreb
- LUČIĆ, B. (1984.), Problemi zaštite spomenika, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 33, 1/2, 8, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (1982.a), Društveni trenutak zaštite kulturnog nasljeđa, „Čovjek i prostor“, 29, 347, 11, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (1986.b), Revitalizacija gornjogradskih muzeja, „Čovjek i prostor“, 400-401, 7-8, 30-33, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (2002.c), Kronika zagrebačke arhitekture 1981.- 1991, IPU, Zagreb
- MARUŠEVSKI, O. (1983.), Neke primjedbe „nestručnjaka“ – običnog povjesničara umjetnosti – o zaštiti spomenika kulture, „Čovjek i prostor“, 363, 6, 8, Zagreb
- NOVAK, S. (1983.a), Prezentacija spomeničkog kompleksa u Opatičkoj ulici br. 22 u zagrebu, „Peristil“, 26, 173-177, Zagreb
- NOVAK, S. (1983.b), Uz prijedlog obnove kompleksa u Opatičkoj ulici u Zagrebu, „Čovjek i prostor“, 30, 363, 9, Zagreb
- N. N. (1983.), Plenum i savjetovanje Društva povjesničara umjetnosti SRH, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 32, 1, 1, Zagreb
- N.N. (1984.), Maćuhinski odnos, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 33, 1/2, 8, Zagreb
- PREMIERL, T. (1983.), Laž i etika prostora (o devastaciji isusovačkog samostana), „Peristil“, 26, 161-163, Zagreb
- SZABO, G. (2012.), O Zagrebu, AGM, Zagreb

- ŠAVORA, B. (1983.), Dokumentacija o toku obnove palače Dverce, „Peristil“, 26, 184-185, Zagreb
- ŠTERK, S. (1982.), Stupanj konzervacije spomenika. Neka razmišljanja uz obnovu gornjogradske kule Lotrščak, „Čovjek i prostor“, 29, 347, 16-17, Zagreb